

Paulina Szymańska

UWARUNKOWANIA RELACJI Z RODZEŃSTWEM WE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

PSYCHOLOGIA

**UWARUNKOWANIA
RELACJI Z RODZEŃSTWEM
WE WCZESNEJ
DOROSŁOŚCI**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Paulina Szymańska

UWARUNKOWANIA RELACJI Z RODZEŃSTWEM WE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

PSYCHOLOGIA

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2019

Paulina Szymańska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Instytut Psychologii
Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka, 91-433 Łódź, ul. Smugowa 10/12

RECENZENT

Teresa Rostowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Shtonado

© Copyright by Paulina Szymańska, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09241.19.0.M

Ark. wyd. 9,0; ark. druk. 9,75

ISBN 978-83-8142-672-5

e-ISBN 978-83-8142-673-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1. Rodzeństwo u progu dorosłego życia	11
1.1. Rodzina i rodzeństwo w ujęciu systemowym	11
1.2. Rola rodzeństwa w dzieciństwie i adolescencji	19
1.3. Transfer w dorosłość a funkcjonowanie braci i siostr	26
1.4. Typologie rodzeństw – przegląd stanowisk	29
1.5. Podsumowanie	35
Rozdział 2. Jakość relacji między dorosłym rodzeństwem – wybrane determinanty	37
2.1. Relacja między rodzeństwem w dorosłości – przegląd zagadnień	37
2.2. Socjodemograficzne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem	40
2.3. Psychosomatyczne i relacyjne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem	44
2.4. Podsumowanie	47
Rozdział 3. Metodologia badań własnych	49
3.1. Cele badań i pytania badawcze	49
3.2. Narzędzia badawcze	54
3.3. Charakterystyka grupy badanej	57
3.4. Analizy statystyczne	60
Rozdział 4. Czynniki socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem	63
4.1. Płeć a jakość relacji między rodzeństwem	63
4.2. Stan cywilny a jakość relacji między rodzeństwem	66
4.3. Miejsce zamieszkania a jakość relacji między rodzeństwem	67
4.4. Współzamieszkiwanie z partnerem a jakość relacji między rodzeństwem	68
4.5. Współzamieszkiwanie z rodzeństwem a jakość relacji między rodzeństwem	68
4.6. Liczba posiadanego rodzeństwa a jakość relacji między rodzeństwem	69
4.7. Kolejność urodzenia a jakość relacji między rodzeństwem	70
4.8. Podsumowanie	71
Rozdział 5. Czynniki psychologiczne i relacyjne a jakość relacji między rodzeństwem	73
5.1. Psychospołeczne aspekty funkcjonowania rodzeństw a jakość relacji między nimi	73
5.2. Jakość relacji między rodzeństwem a funkcjonowanie ich rodziców	76
5.3. Funkcjonowanie systemu rodzinnego a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości	82
5.4. Podsumowanie	82

Rozdział 6. Predyktory jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości.....	83
6.1. Psychospołeczne wyznaczniki Wzajemności w relacji między dorosłym rodzeństwem	84
6.2. Psychospołeczne wyznaczniki Krytycyzmu w relacji między dorosłym rodzeństwem	91
6.3. Psychospołeczne wyznaczniki Dominacji w relacji między dorosłym rodzeństwem ...	92
6.4. Psychospołeczne wyznaczniki Obojętności w relacji między dorosłym rodzeństwem	96
6.5. Psychospołeczne wyznaczniki Rywalizacji w relacji między dorosłym rodzeństwem	99
6.6. Podsumowanie	103
Rozdział 7. Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości	105
7.1. Porównanie typów relacji z rodzeństwem pod względem zmiennych psychospołecznych oraz relacyjnych	106
7.2. Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem.....	113
7.3. Podsumowanie	115
Rozdział 8. Dyskusja wyników.....	117
8.1. Zmienne socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem	117
8.2. Psychologiczne i relacyjne zmienne a jakość związku między rodzeństwem	120
8.3. Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości	124
8.4. Typologia relacji z rodzeństwem jako integracja wyników	133
Rozdział 9. Zakończenie i wnioski	137
9.1. Praktyczne i terapeutyczne implikacje badań.....	137
9.2. Ograniczenia prowadzonych badań	139
9.3. Podsumowanie	141
Bibliografia	143

Wstęp¹

„Wyobrażenia kształtują wszystkie nasze relacje. To, w jaki sposób postrzegamy naszą siostrę czy naszego brata, zależy od przebytych doświadczeń, ale przede wszystkim ma związek z wyobrażeniami. Patrzymy na rodzeństwo przez okulary naszego postrzegania, ukształtowanego przez życzenia i fantazje, i czasami dalekiego od rzeczywistego obrazu rodzeństwa. Te obopólne zniekształcenia postrzegania często komplikują dialog między rodzeństwem. Trudno się bowiem zgodzić, co jest rzeczywistością a co fikcją”.

(Ley, 2004)

Relacja łącząca rodzeństwo jest uznawana za jedną z najdłużej trwających więzi w życiu człowieka. Cicirelli (1995, s. 4) definiuje ją jako „ogół interakcji (fizycznych, werbalnych i niewerbalnych) dwojga lub więcej osób, które dzielą swoją wiedzę, spostrzeżenia, postawy, wierzenia i uczucia, uwzględniając siebie nawzajem, od momentu, gdy jedno z rodzeństwa stało się świadome obecności drugiego”. Podstawa więzi może mieć charakter dyspozycyjny i odnosić się do cech, które posiada brat bądź siostra, lub relacyjny czy sytuacyjny i zależeć od sposobu spostrzegania otoczenia przez każde z rodzeństwa.

Wzajemne oddziaływanie rodzeństwa na siebie jest widoczne już od najmłodszych lat. Badacze wielokrotnie podejmowali tematykę interakcji między braćmi i siostrami w dzieciństwie (Buist i in., 2014; Howe, Rinaldi, Jennings, Petrakos, 2002; Stormshak, Bellanti, Bierman, 1996) oraz w okresie adolescencji (Brody, Kim, 2003; Buhrmester, Furman, 1990; Tucker i in., 2013; Whiteman, McHale, Crouter, 2007), w mniejszym stopniu natomiast koncentrowali się na etapie wczesnej dorosłości. Analiza literatury wskazuje, że przeważająca część badań w tym obszarze dotyczy rodzeństw, w których u co najmniej jednej z osób występuje choroba somatyczna bądź psychiczna (Doody, Hastings, O'Neill, Grey, 2010; Heller, Arnold, 2010; Orsmond, Seltzer, 2007) oraz braci i sióstr, u których wystąpiły

¹ Badania prezentowane w niniejszej publikacji zrealizowano z wykorzystaniem dotacji celowej dla młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich w 2015 r. pt. „Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości” (kod projektu: B1511800000787.02) oraz Grantu Dziekana Wydziału Nauk o Wychowaniu w 2016 r. pt. „Rodzeństwo w okresie wczesnej dorosłości – rodzaje relacji i ich uwarunkowania”.

nienormatywne zmiany życiowe, np. rozwód, śmierć jednego z rodzeństwa (Herberman Mash, Fullerton, Ursano, 2013). Badacze podejmują się niekiedy także próby porównywania relacji z rodzeństwem do relacji z przyjaciółmi (Pulakos, 1989; Sherman, Lansford, Volling, 2006).

W okresie wczesnej dorosłości relacja między rodzeństwem zmienia swój charakter. Ze względu na specyfikę zadań rozwojowych, które stoją przed młodymi ludźmi, zazwyczaj więź słabnie, kontakty między braćmi i siostrami stają się rzadsze. Mimo to w wielu trudnych sytuacjach, związanych między innymi z aktywnością zawodową czy z relacjami z partnerem i dziećmi, to rodzeństwo stanowi jedno z głównych źródeł wsparcia instrumentalnego i emocjonalnego (Cicirelli, 1995; Eriksen, Gerstel, 2002; White, Riedmann, 1992), obniża poziom odczuwanej samotności (Merz, De Jong Gierveld, 2016) oraz pozytywnie wpływa na zdrowie psychiczne i fizyczne (Cicirelli, 1995; Ponzetti Jr., James, 1997). Zwiększa ono również poczucie bezpieczeństwa i daje poczucie stabilności i kontroli (Cicirelli, 1995). Jednocześnie, w przypadku niewielkiej różnicy wieku, bracia i siostry dodatkowo czerpią z własnych doświadczeń w nowych rolach, co może znacząco ułatwić ich adaptację i zwiększyć efektywność. Badacze podkreślają pozytywną rolę rodzeństwa dla funkcjonowania społecznego i psychologicznego, ale zwracają także uwagę na to, że strata rodzeństwa w dorosłym życiu może utrudniać nawiązywanie bliskich i intymnych związków i prowadzić do obniżenia poczucia przewidywalności świata (Moser, Jones, Zaorski, Mirsalimi, Luchner, 2005).

Mając na uwadze niewielkie i zawężone tematycznie zainteresowanie badaczy funkcjonowaniem braci i sióstr w okresie wczesnej dorosłości i jednocześnie zauważaną wagę pozytywnej relacji między rodzeństwem, uznano, że kluczowe dla zrozumienia tej problematyki zdaje się być opisanie czynników warunkujących ukształtowanie danego typu więzi.

Celem badań przedstawionych w niniejszej publikacji było wskazanie psychospołecznych uwarunkowań relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości. Książka składa się z dziewięciu rozdziałów głównych. Rozdział pierwszy i drugi stanowią teoretyczne wprowadzenie w problematykę poruszaną w części empirycznej. W pierwszych z nich opisane zostało systemowe ujęcie rodziny z uwzględnieniem Modelu Kołowego Olsona (2000; Olson, Gorall, 2006) oraz scharakteryzowany został szczegółowo jeden z jego podsystemów, tj. podsystem rodzeństwa. W kolejnych podrozdziałach przedstawiono proces kształtowania więzi między rodzeństwem od pierwszych lat życia aż do czasu adolescencji oraz ukazano podstawowe typologie relacji z rodzeństwem w poszczególnych okresach rozwojowych. Rozdział drugi ukazuje specyfikę funkcjonowania braci i sióstr we wczesnej dorosłości oraz jej uwarunkowania: socjodemograficzne, psychosomatyczne oraz relacyjne w oparciu o dotychczasową literaturę.

Metodologia prowadzonych badań została opisana w rozdziale trzecim. Przedstawiono w nim główne cele, pytania badawcze i procedurę badań oraz ukazano charakterystykę badanej grupy, wskazano zastosowane narzędzia badawcze i przeprowadzone analizy statystyczne.

Rozdziały: czwarty, piąty i szósty zawierają opis wyników uzyskanych podczas realizacji założonych celów niniejszego badania. Zamieszczono w nim efekty weryfikacji poszczególnych hipotez badawczych i odpowiedzi na postawione pytania badawcze, odnoszące się do związku zmiennych socjodemograficznych i psychospołecznych ze zmiennymi charakteryzującymi aktualną jakość relacji młodych dorosłych z bratem/siostrą.

Uzyskane rezultaty pozwoliły na stworzenie autorskiej typologii relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości, uwzględniającej trzy typy: Ambiwalentny, Niechętny oraz Wspierający. W rozdziale siódmym przedstawiono podstawowe różnice między wymienionymi typami oraz scharakteryzowano każdy z nich pod kątem analizowanych w pracy zmiennych.

Ostatnia część pracy, ukazana w rozdziałach ósmym i dziewiątym, zawiera rozbudowaną dyskusję otrzymanych wyników, ograniczenia prowadzonych badań oraz perspektywy dalszych prac w obszarze relacji z rodzeństwem w dorosłości. Rezultaty odniesiono do dotychczasowych polskich i zagranicznych analiz empirycznych oraz teoretycznych, a także sformułowano wnioski umożliwiające ich implikacje praktyczne.

Rozdział 1. Rodzeństwo u progu dorosłego życia

1.1. Rodzina i rodzeństwo w ujęciu systemowym

Inicjując rozmowy o rodzeństwie, nie sposób zacząć inaczej niż od zdefiniowania nieco szerszej kategorii społecznej, jaką jest rodzina. Plopa (2008, s. 15) na podstawie dotychczasowych doniesień badawczych określa ją jako: „złożoną strukturę składającą się ze wzajemnie zależnych od siebie grup osób, które dzielą historię, przeżywają jakiś stopień emocjonalnej więzi i wprowadzają strategie interakcji potrzebne indywidualnym członkom i grupie jako całości”. W psychologii i socjologii rodziny wyróżnia się dwa podstawowe modele funkcjonowania rodziny: tradycyjny i współczesny. Model tradycyjny ma charakter patriarchalny, przez co nakłada władzę i decyzyjność na mężczyznę. Rolą kobiety natomiast jest pielęgnacja dzieci oraz zajmowanie się domem. Współczesna czy też nowoczesna rodzina w mniejszym stopniu kładzie nacisk na płciowy podział ról i obowiązków. Kobieta ma często możliwość realizacji kariery zawodowej poza środowiskiem domowym, decyzje natomiast podejmowane są egalitarnie przez małżonków (Wałęcka-Matyja, 2014a; Zygmunt, 2009).

Rodzina umożliwia rozwój jej poszczególnych członków i zabezpiecza ich przetrwanie. Poprzez różnorodne oddziaływania wykształca bądź transferuje normy i zasady moralne, budując zaś kodeks etyczny, umożliwia socjalizację z innymi grupami odniesienia. Badacze wskazują szereg funkcji, które pełni rodzina (Adamski, 1982; Rostowska, 2002; Tyszka, 1990; Ziemska, 1975), podkreślając najczęściej aspekty prokreacyjne, ekonomiczne, opiekuńcze, socjalizacyjno-edukacyjne oraz psychologiczne, związane m.in. z rozwojem emocjonalnym. Funkcja prokreacyjna odnosi się do pojawiania się nowych członków i obowiązków oraz przemian z tym faktem związanych. W szerokim rozumieniu daje ona szansę na utrzymanie ciągłości całego systemu społecznego. Ekonomiczna funkcja dotyczy przede wszystkim zaspokojenia podstawowych, niezbędnych do przeżycia, materialnych potrzeb rodziców i dzieci. Pozwala również na zachowanie preferowanego statusu społeczno-ekonomicznego, plasując tym samym rodzinę na określonym poziomie w hierarchii społecznej. Aspekty opiekuńcze są zwykle realizowane poprzez wsparcie i pomoc zarówno w trudnych sytuacjach życiowych, jak i w codziennym funkcjonowaniu. Natomiast funkcje wychowawcze, edukacyjne i socjalizacyjne są związane z przekazywaniem norm i wartości moralnych oraz etycznych, budowaniem wzorców zachowań czy sposobów wzajemnej

komunikacji. Zwraca się również uwagę na proces kształtowania podstawowych umiejętności życiowych oraz przekazywania wiedzy i czuwania nad edukacją poszczególnych członków. Psychologiczna funkcja rodziny najczęściej odnosi się do rozwoju psychicznego rodziców i dzieci, w tym wzmacniania własnej wartości oraz skuteczności i kreowania klimatu emocjonalnego, które sprzyjają ogólnemu dobrostanowi systemu rodzinnego.

Realizacja poszczególnych funkcji jest możliwa poprzez wypełnianie przez osoby należące do rodziny przynależnych im ról. Ze względu na szereg zmian zachodzących w modernistycznym społeczeństwie (m.in. w zakresie formalnej i nieformalnej struktury rodziny, czy będących efektem rozluźniania więzi emocjonalnych bądź niestabilności pozycji członków rodziny) zdefiniowanie pojęcia roli rodzinnej nastęrcza pewnych trudności (Żurek, 2016). Najogólniej można wskazać, że role stanowią pewien wzorzec postępowania, pozycjonują jednostkę w strukturze, umożliwiając jednocześnie realizację indywidualnych i grupowych celów. W ramach poszczególnych generacji wyróżnia się role dziadków, rodziców, małżonków, dzieci czy też braci oraz sióstr. Partycypacja w roli wiąże się z koniecznością wypełniania przynależnych do niej obowiązków. Kwestie te regulowane są z jednej strony poprzez wieloletnie przekazy kulturowe, z drugiej zaś są skutkiem ukształtowanych tradycji rodzinnych. Role rodzinne nie stanowią sztywnych, niepodatnych na zmiany schematów postępowania, ale są ściśle związane również z cyklem życia każdej rodziny (por. Dallos, Vetere, 2009 za: Golijani-Moghaddam, 2014; Martin, 2018). Odmienne zadania na różnych etapach rozwoju systemu rodzinnego mają dorośli partnerzy wobec siebie w fazie narzeczeństwa czy początkowych latach małżeństwa. Inaczej wyglądają obowiązki rodziców wobec małych dzieci, a inaczej wobec dorastających synów i córek. Również sposób realizacji roli dziecka, brata czy siostry zmienia dynamicznie swój charakter w zależności od czynników zewnętrznych i wewnętrznych.

Rodzina może być opisywana zarówno w ujęciu psychodynamicznym, rozwojowym bądź społecznego uczenia się. Biorąc jednak pod uwagę popularność oraz użyteczność teorii opisujących rodzinę, istotne jest przede wszystkim wprowadzenie podejścia systemowego, które ułatwi zrozumienie sposobu jej funkcjonowania zarówno w odniesieniu do rodziny jako całości, jak i do podgrupy, tj. rodzeństwa.

1.1.1. Rodzina jako system

Teoria systemowego rozumienia rodziny powstała w oparciu o ogólną teorię systemów, stworzoną przez biologa Ludwiga von Bertalanffy'ego (1984) w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Pozwalała ona na integrację wiedzy z różnych dziedzin nauki i interpretację zjawisk pozornie ze sobą niezwiązanych.

Ogólna Teoria Systemów zakładała, że system to pewna względnie uporządkowana, składająca się z elementów, spójna całość. Zrozumienie tego, jak działają poszczególne elementy jest możliwe tylko poprzez analizę ich związków ze sobą nawzajem oraz z całością. Ponadto, systemy nie są odizolowane od świata

i mogą być różnicowane m.in. poprzez stopień otwartości – od takich, które z łatwością wymieniają informacje z otaczającym je światem do tych, których granice są nieprzenikalne. Każdy z nich jednak dąży do przetrwania.

Systemowe podejście do rodziny wiąże się zarówno ze zmianami w zakresie spostrzegania struktury, jak i funkcji rodziny oraz sposobu oddziaływania na siebie jej poszczególnych członków. System rodzinny charakteryzowany jest przez cztery podstawowe cechy (Bornstein, Sawyer, 2006):

- całościowość i porządek,
- cyrkularną przyczynowość,
- hierarchiczną strukturę,
- adaptacyjną samoorganizację.

Ramka 1

Analiza cyrkularnej przyczynowości to jedno z głównych założeń ujęcia systemowego. Koncentrując się na relacjach między członkami podsystemów, zakłada się w nim m.in., że postępowanie dziecka generuje określoną reakcję rodzica, która to zmienia sposób spostrzegania sytuacji przez dziecko oraz oddziałuje również wtórnie na jego zachowanie. Aby lepiej zilustrować powyższy opis warto uzupełnić go o przykład z życia codziennego.

Siedmioletni chłopiec zaczął sprawiać problemy wychowawcze i pobił w szkole swojego kolegę z ławki. Ojciec, uzyskując od nauczyciela informację o działaniach syna, wymierzył mu karę – odwołał wyjazd dziecka na kolonie. Matka natomiast sprzeciwiła się takiemu postępowaniu i zapewniła syna, że pojedzie on na wymarzone wakacje. Dodatkowo świadkiem rozmów dziecka i rodziców była ich młodsza córka. Kilka dni później ojciec został powiadomiony o kolejnych problemach z zachowaniem chłopca – tym razem został on złapany na paleniu papierosów. Po powrocie do domu mężczyzna przekazał tę informację żonie, po czym zamknął się w biurze, skąd nie wyszedł aż do wieczora.

Jak zinterpretować powyższy przykład?

Zachowanie chłopca jest prawdopodobnie wynikiem wcześniejszych procesów zachodzących w rodzinie. Swoim działaniem wywołuje określone postępowanie ojca, które jest uznawane przez matkę za krzywdzące. Matka w odpowiedzi manifestuje zachowanie przeciwne i generuje niekonsekwencję w oddziaływaniach rodzicielskich. Ponadto proces ten jest obserwowany przez młodszą córkę, która z jednej strony widzi groźbę ewentualnych negatywnych konsekwencji nieposłuszeństwa, z drugiej zaś zauważa niestabilność działań rodziców. Przy powtórzeniu nieakceptowanego zachowania syna ojciec przestaje się angażować i staje się bierny zarówno wobec dziecka, jak i wobec swojej żony.

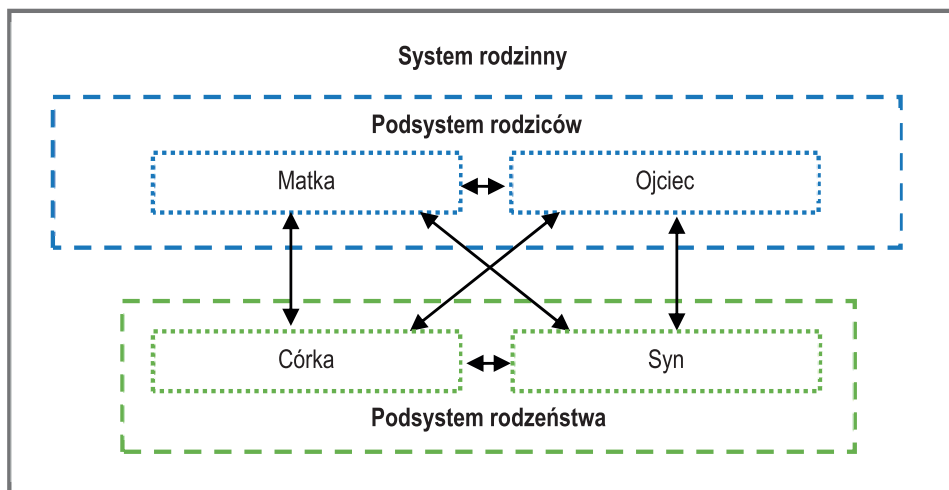
Pierwsza z cech zakłada, że rodzina jest systemem, który ma uporządkowany charakter i składa się z kilku mniejszych podsystemów umożliwiających efektywne funkcjonowanie całości. Podsystemy te są ze sobą ściśle powiązane i efekt ich współdziałania ma charakter synergiczny, tj. uzyskuje się znacznie więcej niż gdyby w aktywność zaangażowały się indywidualnie poszczególne z nich.

Cykl wzajemnych oddziaływań członków rodziny związany jest zatem nie z liniowym modelem przyczynowości, w którym zakłada się prostą zależność przyczynowo-skutkową, ale jest ilustracją kolejnej z cech systemu rodzinnego, tj. przyczynowości cyrkularnej (por. ramka 1). Zgodnie z ujęciem systemowym

interakcje zachodzące między jednostkami składowymi mają charakter sprzężenia zwrotnego. Oznacza to, że zachowanie każdego członka rodziny wpływa na działania podejmowane przez pozostałe osoby i zwrótnie jest również przez nie modyfikowane.

Hierarchiczne ułożenie podsystemów wyznacza stosunek jednej podgrupy do pozostałych i ich umiejscowienie w strukturach rodzinnych oddziaływań. Jednocześnie wyznacza określone możliwości działań i systematyzuje aktywności – inne pojawiają się bowiem przed osobami przynależącymi do podsystemu dzieci, a inne do podsystemu rodziców. Hierarchizacja umożliwia jednakże sprawną komunikację oraz realizację zadań w ramach podstawowej grupy społecznej, a także warunkuje wzorce interakcji zachodzących między jej członkami.

Ostatnią ze wspomnianych cech stanowi adaptacyjna samoorganizacja. Celem każdej rodziny jest utrzymanie tzw. dynamicznej równowagi, co oznacza, że z jednej strony ważna jest stabilność całego systemu rodzinnego i jego podsystemów, uwarunkowana często wypracowanymi wzorcami postępowania i rodzinną historią. Z drugiej zaś system musi reagować na zmiany zachodzące w otoczeniu i elastycznie się do nich dostosowywać. Ma to szczególne znaczenie w obliczu zarówno normatywnych, jak i nienormatywnych zmian w życiu rodzinnym.

Rysunek 1. Schemat wzajemnych oddziaływań między przykładowymi członkami rodziny nuklearnej zgodnie z ujęciem systemowym.

Źródło: opracowanie własne.

Struktura rodziny wyznaczona jest często przez granice poszczególnych podsystemów. W przypadku rodziny nuklearnej granice zewnętrzne oddzielają cały system od innych grup społecznych bądź od otoczenia i zwykle obejmują one podsystemy rodziców oraz dzieci, choć niekiedy zdarza się, że włączeni do granic systemu rodzinnego zostają również dziadkowie, opiekunowie czy inne osoby powiązane z rodziną. Jak wspomina Świętochowski (2014), granice te

powinna cechować przepuszczalność i elastyczność, gdyż wówczas rodzina ma dostęp do informacji spoza własnego kręgu, co pozwala kształtować potrzeby poszczególnych członków oraz budować indywidualną hierarchię wyznawanych wartości. Granice wewnętrzne pełnią nieco inną funkcję – rozdzielają bowiem od siebie podsystemy. Ich spójność i elastyczność to cechy, które nie pozostają bez wpływu na rodzinną komunikację, ekspresję emocjonalną, dążenia i wyobrażenia jednostek o sobie nawzajem.

1.1.2. Kołowy Model Olsona

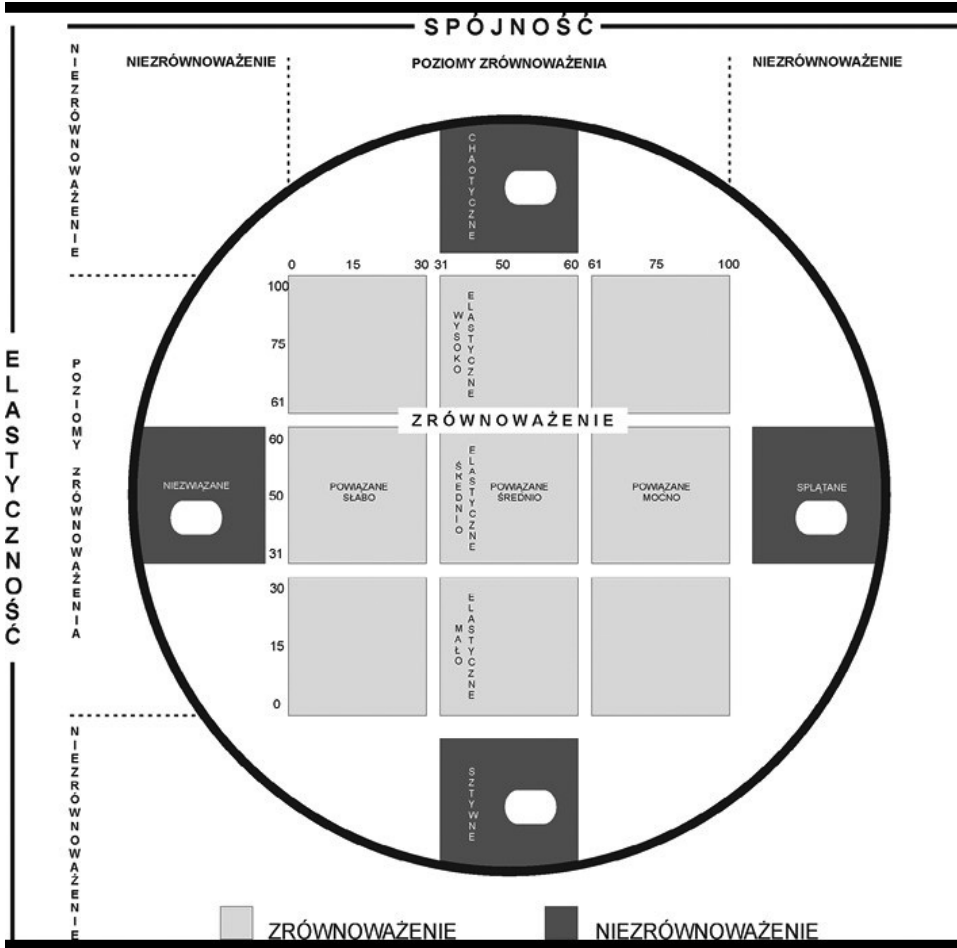
System rodzinny może być charakteryzowany na wiele sposobów. Autorzy odnoszący się do systemowej koncepcji rodziny uwzględniali takie aspekty, jak m.in.: przynależność i wzajemna zależność (Benjamin, 1977), wymiar stylistyczny, adaptacyjność oraz oddziaływanie emocjonalne (Beavers, Hampson, 1990) czy też potwierdzanie i przeciwstawianie się (Gottman, 2012). Podkreśla się zdolność systemu do reagowania na zmieniające się warunki otoczenia i stawania im naprzeciw, ale i zwraca uwagę na konieczność zachowania indywidualności i jedności rodzinnej.

Próbie integracji wiedzy na temat cech rodziny podjął Olson (Olson, 2000; Olson, Gorall, 2006), tworząc Model Kołowy przedstawiony na rysunku 2. Model ten bazuje na dwóch podstawowych wymiarach życia rodzinnego, takich jak Spójność (*Cohesion*) i Elastyczność (*Flexibility*)¹ oraz wymiarze dodatkowym, pomocniczym, tj. Komunikacji (*Communication*). Dwa pierwsze wymiary opisane zostały na kontinuuach ilustrujących poziom ich nasilenia.

Spójność definiowana jest jako „emocjonalna więź między członkami rodziny” (Olson, 2011, s. 65). Odnosi się ona do intymności i bliskości w relacji poszczególnych osób przejawiającej się m.in. w tworzonych koalicjach, ilości wspólnie spędzanego czasu, dzielonych zainteresowaniach, wielkością grupy wspólnych znajomych i przyjaciół. Poziom emocjonalnej bliskości wyznacza obszary, w których możliwe jest otwarcie granic między poszczególnymi jednostkami bądź podsystemami. Aktualnie wyróżnia się trzy poziomy Spójności: od Niezwiązania (bardzo niski poziom), przez Zrównoważoną Spójność, skończywszy na Splątaniu (bardzo wysoki poziom). Najbardziej adaptacyjny dla funkcjonowania rodziny jest średni poziom Spójności (Margasiński, 2009; Olson, 2011). Członkowie rodzin, w których dominuje zrównoważenie w zakresie tego wymiaru, mają swobodę w rozwijaniu własnych zainteresowań i doskonaleniu predyspozycji. Mogą ujawniać własne zdanie bez narażania się na odrzucenie i liczyć na wsparcie w sytuacjach trudnych.

Olson ujmuje Elastyczność jako „jakość i stopień zmian zachodzących w systemach, związanych z przywództwem, pełnionymi rolami i zasadami wzajemnych relacji oraz wynikających z procesów negocjacyjnych pomiędzy członkami

1 We wcześniejszych pracach Olson posługiwał się nazwą „adaptacyjność” czy też „zdolność przystosowania”. Termin „elastyczność” wprowadził w roku 2000.

Rysunek 2. Graficzna wersja Modelu Kołowego.

Źródło: Margasiński, 2010.

rodziny” (Olson, 2011, s. 65). Możliwe było opisanie go na kolejnych poziomach nasilenia: Sztywność (bardzo niski poziom), Zrównoważoną Elastyczność oraz Chaotyczność (bardzo wysoki). Wskaźnikami, na podstawie których możliwe jest określenie poziomu Elastyczności, są m.in.: zasady i normy obowiązujące w rodzinie, sposoby rozstrzygania sporów i prowadzenia negocjacji w trudnych sytuacjach czy też tendencje przywódcze poszczególnych osób. Podobnie jak w przypadku Spójności, tak i Elastyczność jest miarą, którego średni poziom najlepiej oddziałuje na funkcjonowanie systemu. Wiąże się to z możliwością analizowania różnych rozwiązań w obliczu sytuacji kryzysowej i negocjowania ich przydatności czy też utrzymania poczucia stałości mimo zmian zachodzących wokół rodziny.